

Jeffrey C. Alexander, *Cultural Trauma - A Social Theory*, UK: Polity Press, 2012, 180 s.

Havva YILMAZ

yilmazhavva2020@gmail.com
0000-0001-7540-6732

Bir acı, bir felaket, bir katliam ne zaman *travma* olur? Psikolojiden edebiyata, sosyolojiden tarih yazımına, siyaset bilimine, hatta hukuka kadar pek çok alanda tartışılan bu sorunun tek bir yanıtı yok. Travma, en yakın haliyle, bireylerin ya da toplulukların yaşadığı derin sarsıcı deneyimler şeklinde tarif ediliyor. Ancak hangi deneyimlerin bireysel ya da toplumsal düzeyde travma yaratacağına dair somut bir tanımlama yapmak mümkün görünmüyor. Kavramın sosyal bilimler literatürüne girmesinde psikolojinin bireysel ölçekte travmanın hafıza ve gündelik yaşam üzerindeki etkilerini tespit etmesi önemlidir. Edebiyat ve kültürel incelemeler alanlarında travmatik olayların toplumlar üzerindeki etkilerine dair çarpıcı çalışmalar yürütülmüştür. Savunuculuk çalışmalarında travmanın politik, etik ve hukuki boyutu ile ele alınması ise travma çalışmalarının güçlü bir interdisipliner alan olmasını sağlamıştır.

Öte yandan, kolektif travma, toplumsal hafıza, simgesel temsil, tanıklık gibi pek çok önemli kavramın geliştirilmesine ve derinleştirilmesine katkıda bulunan travma çalışmaları, çeşitli açılardan eleştirilir. Alanın Batı merkezli olduğu, travma tanımlarının bireyci bir temele dayandığı ve bu açıdan psikoloji disiplininin alanı domine ettiği, evrensel bir travma tanımının yapılmasının spesifik bağlamların göz ardı edilmesine neden olduğu ve travma anlatılarının mağdurları yücelterek mağdur kimliğine özsel bir etik üstünlük atfettiği yönündeki eleştiriler hala önemini korumaktadır.

Jeffrey C. Alexander'ın *Trauma: A Social Theory* adlı çalışması, bu tartışma ve araştırma zemini içerisinde konuya refleksif bir yaklaşım getirmeye çalışan özgün bir girişimdir. Kitap, Stanford Üniversitesi'nde bulunan Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences'ta (CASBS- Davranış

Bilimleri İleri Araştırma Merkezi) yürütülen, Jeffrey Alexander'ın Ron Eyer-
man, Bernhard Giesen, Neil Smelser ve Piotr Sztompka ile kuruculuğunu
üstlendiği projenin çıktılarında birisi olan *Cultural Trauma and Collecti-
ve Identity* (2004) adlı kitabın devamı niteliğinde bir çalışma. Alexander'ın
çeşitli çalışmalarının revize edilmiş hallerini bir araya getiren eser, bu açı-
dan söz konusu alandaki bilimsel birikiminin sürekliliğini yansıtıyor. An-
cak kitabı orijinal bir çalışma haline getiren özelliği, ilk bölümde yer alan,
konuyu refleksif bir çerçevede teorikleştirme girişimidir.

Genelgeçer Travma Teorisi: Aydınlanmacı ve Psikanalitik Yaklaşım

Alexander'a göre "Kültürel travma bir topluluğun üyeleri, grup bilinç-
lerinde silinmez izler bırakan, anılarını sonsuza dek işaretleyen ve gele-
cekteki kimliklerini temelden, geri alnamaz şekillerde değiştiren korkunç
bir olaya maruz kaldıklarını hissettiklerinde ortaya çıkar."¹ Bu çalışmada
yapmaya çalıştığı şey kültürel travmayı her şeyden önce ampirik, bilimsel
bir kavram olarak ortaya koymak ve bu bağlamda birbiriyle ilgisiz görünen
olaylar, yapılar, algılar ve eylemler arasında yeni anlamlı ve nedensel ilişki-
ler olduğunu ileri sürmektir. Ancak travmayı bu şekilde bilimselleştirirken
politik alandan izole etmek hedefi gütmmez. Aksine, travmanın kimlik inşa
edici rolünü vurgulayarak toplumların ve medeniyetlerin travmaların bir-
leştirici gücü ile bir aidiyet bağı geliştirdiklerini, ortak acıların "biz" haline
getirdiği toplumsal grupların ulus ve medeniyet yapılanmalarının teme-
lini oluşturduğunu ifade eder. Buna göre, toplumsal aktörlerin, bireysel
düzlemde deneyimlemedikleri travmaları sahiplenerek söz konusu "biz"
olma haline ortak olmak imkânı edinmesi travmanın esnek yorumlanma
kapasitesini gösterir. Öte yandan travmayı yaratma sorumluluğunu kimse
sahiplenmek istemediği için biz ve onlar ayrımı politikleşir.

Travmanın geçtiğimiz yüzyılda günlük dilde sıklıkla kullanılan bir kav-
ram olması, onu kavramsallaştırmayı hem kolaylaştıran hem de zorlaştı-
ran bir dinamik olarak ön plana çıkar. Bir yandan, kamuoyunda kavrama
karşı bir aşinalık olduğu için travma denildiğinde neden bahsedildiği,
travmanın nasıl bir şey olduğu kolaylıkla anlaşılabilir ve bu onu bir kavram
haline getirmeyi kolaylaştırır. Diğer yandan bu aşinalık, kavrama mesafe
almayı, kavramı çeşitli öznelliklerden ve sezgiselliklerden soyutlayarak
teorikleştirmeyi ve soğukkanlı analizler yapmayı zorlaştırır. Alexander'a
göre bu noktada devreye refleksivite girer. Bugüne kadar yapılan travma

1 Jeffrey C. Alexander, *Trauma - A Social Theory* (UK: Polity Press, 2012), 6.

analizlerinin kamuoyunun genel travma anlayışı tarafından çarpıtıldığını düşünen Alexander, bu birikimi bir tür “genelgeçer travma teorisi (*lay trauma theory*)”² olarak adlandırır ve olması gerekenin, bunun tam aksine refleksif bir teorik yaklaşım geliştirmek olduğunu öne sürer.

Bu teoriye göre travmalar kendiliğinden, “doğal” bir şekilde ortaya çıkarak aktörlerin huzurunu bozan olaylardır. İnsan hayatının olağan akışı içerisinde güvenliğe, düzene, sevgiye ve ilişkiye endeksli insan doğasını³ baltalayan herhangi bir olay ile travma gerçekleşir ve aktörler “doğal olarak” travmatize olurlar. Bu teorinin “aydınlanmacı (Enlightenment)” versiyonuna göre travmalar hayatın olağan bir parçasıdır. Savaşlar kaybedilir ve bu bir öfke yaratır, ekonomik buhran olunca umutsuzluk doğar, çevre felaketleri paniğe yol açar. Bütün bu travmatik vakaların meydana gelmesi ve bunlara maruz kalan aktörlerin verdikleri tepkiler son derece doğal, hatta bir ölçüde “önemsiz”dir. Önemli olan bu travmaları oluşturan koşulları değiştirme çabası, travma duygusunu azaltmaya yönelik iyileşme gayretidir. Alexander, bu perspektifi, örneğin, Arthur Neal’ın *National Trauma and Collective Memory* adlı çalışmasında görebileceğimizi söyler. Neal, travmayı anlamak için olayın kendisine bakmak gerektiğini öne sürer. Olağanüstü bir olayın toplumu travmatize etmesi (neden-sonuç ilişkisine bağlı olduğu için) kaçınılmazdır. Ancak “rasyonel” aktörler tıpkı İç Savaş, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı travması sonucunda kendisini yenileyen Amerikan ulusu gibi bu tür olayları bir çeşit yenilenme ve değişim fırsatı olarak değerlendirebilirler.⁴ Neal’ın yaklaşımını travmayı bireysel düzlemde toplumsal düzleme taşıdığı için önemli bulan Alexander, Kai Erikson’ın büyük bir sel felaketinin ardından küçük bir Appalachian topluluğunun deneyimlediği travmayı dokunaklı bir şekilde anlattığı kitabı *Everything in its Path*’te geliştirdiği sosyolojik modelin bu hususta etkili olduğunu da not eder. Benzer şekilde, Birinci Dünya Savaşı ve Fransız Devrimi gibi makro ölçekli olayların travmatize etkisini inceleyen çalışmalar, travmanın toplumsal niteliğini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Nitekim, XX. yüzyılda yaşanan büyük toplumsal olayların travma teorisi bağlamında değerlendirilmesinin ve en bilinen travma konsepti olan (büyük harfle) Holokost’un ortaya çıkışının önü bu çalışmalar sayesinde açılmıştır.

Teorinin *psikanaliz* versiyonu ise travmayı içsel faktörleri de dahil ederek açıklar. Buna göre, aktörün hayatına dışsal müdahaleyi içeren yıkıcı olay ile bu olaya yönelik içsel tepkisi bilinç düzeyinde karşılık bulan kor-

2 Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 7.

3 Bu noktada verili bir insan doğasının mevcudiyetinden söz etmenin başlı başına evrenselci bir yaklaşım olduğunu hatırlayalım.

4 Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 9.

kuların ve psişik savunma mekanizmalarının bir modelini üretir. Bu yaklaşım, iyi insanlara kötü şeyler olduğunda travma deneyiminin doğrudan ortaya çıkmayabileceğini, bunun yerine aktörün bu deneyimi bastırma yoluna gidebileceğini, bunun da farklı semptomlar üretebileceğini öne sürer. Aktörün hafızasının çarpıttığı bu olayların travmayı daha komplike bir hale getirerek iyileşme sürecini de akamete uğrattığını iddia eder ancak aydınlanmacı yaklaşımdaki gibi hala bu süreçlerin “doğal” bir şekilde ilerlediği kanaatindedir. İyileşme ise sadece dışsal faktörlerin doğru yorumlanması ile değil ayrıca travmaya neden olan olayları hafızanın ve hayal gücünün çarpıtmasından kurtarmakla mümkün olacaktır. Son 30 yılda yaygınlık kazanan ve toplumsal travma çalışmaları alanının simgesi haline gelen yaklaşım, Holokost tarihçisi Saul Friedlander’in zulüm ve yerinden edilme deneyimlerini edebi bir dille anlattığı ve travmatik olaylara dair sağlıklı bir yaklaşımın “ancak psikolojik iç gözlem ve ‘üzerinde çalışma’ aracılığıyla aktörlerin tam kapasitelerini yeniden kazanmaları” neticesinde ortaya çıkabileceğini öne sürdüğü çalışmasında ifade bulur.⁵ Travmatik olayın hafızada bıraktığı izlerin geriye dönük bir çalışma ile değerlendirilmesi ve yeniden inşa edilmesi anlamına gelen bu süreç kamusal yaşamda edebiyat üzerinden işler. Lacan’ın psikanalizde duygusal oluşumun dil aracılığıyla inşa edildiğine dair vurgusu, Derridacı yapısökümle birlikte, edebi yorumlamanın toplumsal düzlemde psikanalitik bir müdahale olarak görülmesini sağlamıştır.

Öte yandan, Alexander’a göre bu yaklaşımın şekillenmesinde en etkili rolü oynayan bilim insanı Cathy Caruth olmuştur. Caruth’a göre travma, kişinin maruz kaldığı ani deneyimleri farkında olmadan bilinçdışına itmesiyle oluşur. Bu travmatik tecrübe, daha sonra kâbuslar ve çeşitli refleksler yoluyla kendini gösterir. Olayı travmatikleştiren, sadece şiddet içermesi değil, olayın ilk anda doğru adlandırılmamasıdır. Caruth bu tespitiyle, aslında “doğalcı” olmayan bir noktaya temas eder. Ancak, Alexander’a göre bu belirtilerin bastırılmış bir acıyı değil, aynı zamanda ulaşılması zor, en içerlerde bir yerlerde varlığını sürdüren, bir *gerçeği* de açığa vurabileceğini söyleyerek tekrar konuyu nesnelci bir yere taşır. Diktatörlük rejimlerinde yaşayan Latin Amerikalı akademisyenlerin XX. yüzyıl sonlarında şahit oldukları travmatik şiddetle başa çıkma yöntemleri üzerinde bu yaklaşımın büyük etkisi vardır. Toplumsal baskıyı ortadan kaldırarak kolektif hafızayı iyileştirmeyi, sağlıklı bir toplumsal psikolojik atmosfer inşa etmeyi hedefleyen bu tür çalışmalar, kamusal anma eylemleri, kültürel temsiller ve politik mücadele ile bastırılmış kayıp ve yas duygularının ifade edilmesinin önünü açmak gibi enstrümanların bu hedefi gerçekleştirebileceğini öne

5 Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 10.

sürerler. Alexander’a göre, ahlaki açıdan son derece kıymetli olan bu girişimler, kamuoyunu etkileyen basit sağduyu sınırları içinde kalır.⁶

Her iki versiyonu ile *genelgeçer travma teorisi*, travmayı gündelik dilin sınırları içerisinde çıkarıp entelektüel bir kavram haline getirerek kıymetli bir iş yapsa da kavramı doğalcılık/nesnelcilik yanılgısından kurtaramazlar. Alexander, bu bağlamda öncelikle olayların kendi başlarına, yani “doğal” bir şekilde kolektif travma yaratmadığını savunur ve toplumun çeşitli yaşanmış olaylara yahut tahayyül unsuru olan çeşitli olgulara atfettiği tanımlamaların travma olarak adlandırıldığını öne sürer.⁷ Ancak Alexander, Benedict Anderson’un ulusların tahayyül unsuru travmaların yorumlanması ile yaratılan ben ve öteki tasnifleri ile oluştuğunu öne süren ünlü çalışması *Hayali Cemaatler*’de⁸ kastettiği türden bir tahayyül pratiğinden bahsetmez. Anderson’ın milliyetçilik ideolojisini eleştirmek üzere bir noktada *genelgeçer travma teorisi* ile yolunun kesiştiğini, kavramı orijinal olayın yanıltıcı, ampirik olmayan niteliğine atıfta bulunmak için kullandığını, dolayısıyla aslında orijinal olayın nesnel bir gerçekliğinin her hâlükârda bulunduğunu ima ettiğini ifade eder.

Hayalgücü ve Travma

Alexander’a göre ise Durkheim’ın *Dini Yaşamın Temel Biçimleri*’nde “dini hayal gücü”nden bahsederken kastettiği gibi hayal gücü, zaten temsil sürecinin özünde vardır. Hayal gücü, henüz yaşanmamış bir deneyimi “ilişki, yoğunlaşma ve estetik yaratım” yoluyla belirli bir şekle sokarak deneyim duygusunu oluşturur. Bu bakımdan hayal gücü, gerçekte yaşanmış bir şeye atıfta bulunulduğu zaman olduğu gibi hiç yaşanmamış şeyler aracılığıyla da travma inşasını gerçekleştirebilir: “Mağduriyet iddiaları ahlaki olarak haklı, politik olarak demokratik ve sosyal olarak ilerici olsa bile, bu iddialar yine de bir olayın *gerçek* doğasına verilen otomatik veya doğal tepkiler olarak görülemez.”⁹ Nitekim kültürel sosyologlar, toplumsal aktörlerin iddialarının doğruluğuyla ya da ahlaki gerekçelendirmeleri ile değil iddiaların nasıl ve hangi koşullar altında inşa edildiği ve ne gibi sonuçlara sebep olduğu ile ilgilenirler. Başka bir ifadeyle, ontoloji ya da ahlak ile değil, epistemolojiyle ilgilidirler.

⁶ Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 12.

⁷ Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 13.

⁸ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso Books, 1983).

⁹ Vurgu bana ait. Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 14.

Travmaya neden olan şok ve korku duygusu olayların doğal bir sonucu olarak oluşmaz, ancak bir anlam mücadelesinin yansıması olarak ortaya çıkarlar. Toplumsal kimliği ayakta tutan anlam yapılarının sosyokültürel bir süreç neticesinde istikrarsızlaştırılması, kalıplaşmış anlamların aniden yerinden oynatılması, yeni bir toplumsal pratiğin yaygınlaşması sebebiyle kültürel sınıflandırma sisteminin değişime zorlanması sonucu travma durumu bir olaya atfedilir. Bireysel güvenlik duygusunun kolektif güvenlik duygusuna ve kültürel istikrara ihtiyaç duyması nedeniyle, kolektif kimliğin sağlamlığına dair şüpheye düşülen durumlarda, travma deneyimi oluşabilir.

Alexander, kitapta, bu refleksif yaklaşımını, bir yandan ampirik veriler ışığında incelediği örnek vakalar üzerinden değerlendirirken, diğer yandan kültürel travmanın toplumsal işleyiş sürecini şu şekilde tarif eder: Toplumsal krizler, kültürel krizlere dönüştüğünde ve mevcut rahatsızlık topluluğun kimliğinin sağlamlığının sorgulamasına neden olmaya başladığında travma deneyimi ortaya çıkar. Toplumsal aktörler, mevcut toplumsal acıyı, “kim oldukları, nereden geldikleri ve nereye gitmek istedikleri konusundaki hislerine yönelik temel bir tehdit olarak temsil etmeye ‘karar verirler’” ve böylece olay ile temsil arasındaki boşluğu travma deneyimi ile inşa etmeye başlarlar.¹⁰ Bu anlamda, travmanın kültürel inşası, topluluk üyelerinin toplumsal gerçekliğin şekli, nedenleri ve bu nedenlerin ima ettiği eylem sorumlulukları hakkında çeşitli iddialar ortaya atmalarıyla sağlanır.¹¹ İddia, ortada korkunç derecede yıkıcı bir toplumsal vakanın/sürecin olduğu üzerine kurulu bir anlatıyla temellendirilir ve duygusal, kurumsal ve sembolik bir onarım ve yeniden yapılanma talebi gündeme getirilir.

Bu tür iddiaları artiküle ederek olay ve temsil arasındaki boşluğu travma deneyimi ile doldurmaya karar verenler topluluğun tamamı değildir. Max Weber’in din sosyolojisinde *taşıyıcı gruplar* olarak adlandırdığı aktörler, travma sürecinin kolektif temsilcileridir. Bu kararı verirken hem ideal hem de maddi çıkarlarını gözetirler ve toplumsal statüleri ile kamusal alanda söz sahibi olmalarını sağlayan söylemsel yeteneklerini kullanırlar.

Alexander, bu yönüyle travma sürecini, performatif konuşma eylemlerine benzetir. Taşıyıcı grup *konuşmacı*, homojen bir bütünsellik içinde bulunduğu varsayılan ancak sosyolojik anlamda parçalanmış bulunan halk *izleyici*, sergilenen performansın ortaya çıktığı tarihsel, kültürel ve kurumsal ortam ise *durumdur*. Amaç, tarihsel durumun özelliklerinden, eldeki sembolik kaynaklardan ve kurumsal yapıların sağladığı fırsatlardan yarar-

¹⁰ Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 15.

¹¹ K. Thompson, *Moral Panics* (London: Routledge, 1998). Aktaran: Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 16.

lanarak travma iddiasını izleyici-kamuoyuna ikna edici bir şekilde yansıtmaktır. Topluluk tekil bir olaydan dolayı travmatize olduğuna ikna olursa performans başarılı olmuş demektir ve “bu başarıyla travmatik iddianın hedef kitlesi, ‘geniş toplum’ içindeki diğer toplulukları da kapsayacak şekilde genişletilebilir.”¹²

Öte yandan, travmanın toplumsal inşası tamamlandığında kolektif kimlik değişecektir. Bu bir yeniden yapılanma, *kimlik revizyonu* (identity revision) sürecidir. Dolayısıyla, kolektif geçmiş de yeniden inşa edilecektir, “... çünkü hafıza sadece toplumsal ve akışkan değildir, aynı zamanda çağdaş benlik duygusuyla da derinden bağlantılıdır.”¹³ Geniş halk kitlelerinin bir takım acılarda ortaklaşarak kolektif kimlik yaratma ve yenileme pratiğine katılmaları toplumsal inşanın temini için güçlü yollar sağlar. Ancak Alexander travma inşasının başarısının doğal bir yolu olmadığını ısrarla vurgular. Tüm unsurlar bir araya geldiğinde bile travma süreci işlemeyebilir ya da eksik unsurlara rağmen anlatılar yeni bir travma deneyimi yaratmada başarılı olabilir. Hepsi “(i)nsan faaliyetinin ve tarihsel zamanın olasılıkları-na tabidir” ve her hâlükârda az çok sürece etki ederler.¹⁴

Travmaya Refleksif Yaklaşmak

Alexander, kültürel travma sürecini refleksif bir çerçevede, orta ölçekte (middle-range) teorikleştirdiği çalışmasında, Batı ve Batı dışı, gelişmiş ve daha az gelişmiş toplumlardaki travmatik durumlara atıfta bulunarak kavramı yanlış anlaşılmalardan korumaya çalıştığını ifade eder. Büyük kitle katliamlarına dair özürler çoğunlukla Batı toplumlarından gelse de, son yarım yüzyılda, en dramatik ve dehşet verici kıyım örneklerinin Batı dışı dünyanın daha parçalanmış ve yoksullaşmış bölgelerinde görüldüğünü söyler. Ruanda’da üç haftadan kısa bir sürede 500.000’den fazla Tutsi’nin Hutular tarafından katledilmesi, Guatemala ordusunun 1980’lerin başındaki kirli iç savaş sırasında 200.000 Maya Kızılderilisine uyguladığı etnik soykırım, Maoist Kızıl Kmerlerin 1970’lerin sonlarındaki devrimci tasfiyelerinde Kamboçya nüfusunun neredeyse üçte birini ortadan kaldırması gibi... Alexander’ın kültürel travma teorisi, *genelgeçer travma teorisinin* eksik bıraktığı bu çarpıcı noktayı açıklığa kavuşturur. Bu denli büyük travmatik soykırım eylemlerinin, gerçekten yaşanmış böylesi korkunç kitlesel

¹² Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 17.

¹³ Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 26.

¹⁴ Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 28.

acıların neden yaşandıkları ülkelerde ya da dünya genelinde güçlü travma anlatıları haline gelmediğini anlamaya yardımcı olur.

Özellikle, kitapta müstakil bir bölüm açtığı Nanjing Katliamının kültürel travma teorisinin önemini ortaya çıkaran bir örnek vaka olduğunun altını çizer. Holokost’tan birkaç yıl önce, Aralık 1937’nin başlarında, işgalci Japon askerleri Çin’in Nanjing kentinde yaşayan 300.000 kadar Çinliyi katleder. Nazilerin Yahudilerin toplu imhası sırasında geliştirdikleri teknolojik araçlar olmaksızın uygulanan ve Japonların o dönemde dünyadan gizleme gereği bile duymadıkları bu soykırımın, Çin Halk Cumhuriyeti’nin kolektif kimliğinin oluşmasına katkıda bulunacak şekilde etkili bir travma anlatısına dönüşmemesi, hatta Nanjing’in sınırlarının ötesine bile zar zor geçmiş olması, Nanjing’liler için fazlasıyla travmatik olan bu olayın “II. Dünya Savaşı’nın unutulmuş Holokostu” haline gelmesi, bugün bile hala “belirsiz bir olay”¹⁵ olarak kalmaya devam etmesi, travma anlatısına kaynaklık teşkil eden olayların özsel olarak bir travma acısı yaratmadığının delili olduğu gibi konunun ne kadar komplike olduğunu ve kavramın refleksif bir şekilde ele alınmasının gerekliliğini de ortaya koyuyor.¹⁶

Kitabın girişinde yer alan teorik bölüm dışındaki her bir bölüm, bu teorik çerçeveyi ampirik temellere oturtmaya çalışıyor. “Holocaust And Trauma: Moral Universalism in the West” adlı bölümde tarihsel olarak belirli bir zaman diliminde, belirli bir yerde, belli bir grup insanın yaşadığı çok ağır bir travma olan Holokost’un zamanla nasıl tüm insanlık adına hissedilen, evrensel bir acı ve ahlaki kötülük sembolüne dönüştüğünü, söz konusu deneyimin sadece o gruba ait olmaktan çıkarak nasıl evrensel bir karşılık edindiğini, bütün insanlık için ortak bir travmaya hatta ahlaki bir uyarı işareti haline geldiğini, kültürel bir olgunun toplumsal yaratılışını ve bu kültürel olgunun toplumsal ve ahlaki yaşam üzerindeki etkilerini örneklemek üzere ele alıyor.

Shai M. Dromi ile birlikte yazdığı “Holocaust and Trauma: Moral Restriction in Israel” adlı bölümde travmaların yalnızca bireylerin yaşadığı olaylar olmaktan çıkarak toplumsal anlatılar yoluyla kolektif deneyimler haline gelişini, yine Holokost örneği üzerinden inceliyor. Bu bölüm travmalara verilen tepkilerin ve travmaların yorumlanmasıyla yalnızca bireysel değil, toplumsal ve kolektif bir mesele olduğunun altını çiziyor. Gazetelerde yer alan travma haberleri, genellikle doğal ve değişmez gerçeklermiş gibi sunulur ama bu yanıltıcıdır. Kültürel sosyolojiye göre travmalar yaşanmış bir olaya dayanabilir ama onların ne anlama geldiği, nasıl yorumlandığı

15 Iris Chang, *The Rape of Nanjing: The Forgotten Holocaust of World War II* (New York: Basic Books, 1997), 6. Aktaran: Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 30.

16 Alexander, *Trauma - A Social Theory*, 30.

toplumsal mücadelelerle belirlenir. İnsanlar gerçeklere değil, o gerçeklerin nasıl anlatıldığına göre tepki verir.

Rui Gao ile birlikte yazdığı “Mass Murder and Trauma: Nanjing and The Silence of Maoism” adlı bölümde bu yorumlama/alımlama pratiğinin bazen tüm şartlar olgunlaşmış olduğu halde nasıl da başarısız olabileceğini gösteriyor. Nanjing örneğinin teorik bölümdeki “Olaylar bir şeydir, onların yorumu ise başka bir şey” önermesini desteklediğini öne sürüyor. Nasıl ki bireysel düzeyde bir olayın, tecrübe edişimizle onu tecrübe ettikten sonra onun üzerine düşünerek ne anlama geldiğini anlamaya çalışmamız farklı şeylerse kolektif düzeyde de durum aynıdır. Bir toplumsal olayın kolektif temsilinin neye göre belirleneceği önemli bir sorudur. Genellikle yerleşik anlayışlar toplumsal olayların anlamlandırılması için bir tür temel sağlar; ancak bu genel anlayışların her özgül olay bağlamında yeniden yorumlanmaları gerekir. Dolayısıyla, her bir toplumsal olay kendine özgü bir yorumlanma sürecinden geçer. Bu yorumlar çoğunlukla kurumların ve taşıyıcı grupların inisiyatifindedir.

“Partition and Trauma: Repairing India and Pakistan” adlı bölümde, küresel bir sivil toplum alanının imkânını özellikle postkolonyalizm, daha spesifik olarak Güney Asya ve Orta Doğu bağlamında kolektif travma sürecine dair bir model ışığında inceliyor. Kimliğin yeniden inşası için açık uçlu, kültürel bir kapasiteye vurgu yapan bu yaklaşıma göre postkolonyal entelektüellerin tarihsel anlatılarında, ulusal ideolojilerin arka planını açıklayarak Bölünme’nin (Partition) gerçek tarihini ortaya koymuşlar ve bunu “adil bir hatırlama” ile geleceği dönüştürme amacıyla yapmışlardır. Ancak bu anlatılar sadece geçmiş olduğu gibi hatırlamakla kalmaz, geçmiş yeniden inşa etmeye, empati ve ahlaki farkındalık yaratmaya yönelik hamleler de içerir. Travma anlatılarının amacı yalnızca şeffaflık sağlamak değil, olaylara yeni bir bakış açısı sunmak, sorumlulukları yeniden tanımlamak ve bugünü, yeniden şekillenen geçmişle uyumlu hale getirerek dönüştürmektir. Bu süreç, yeni dayanışma biçimlerinin doğmasına imkân tanır. Eğer bu anlatılar sayesinde yeni empatiler gelişirse, insanlar arasındaki duygusal bağlar daha kapsayıcı ve insani olabilir. Bu bağlamda Bölünme edebiyatı, dini liderlerin başaramadığı bir şeyi başararak, farklı inançlara sahip toplulukları insanlık adına erdemli bir ilişki kurmaya yönlendirme potansiyeli taşır.

“Globalization and Trauma: The Dream of Cosmopolitan Peace” başlığı taşıyan son bölümde ise tartışmayı “Küreselleşmeyi, simgesel yaşamın tutkulu basitleştirmelerini tanımlayan o retorik ikiliklerin pençesinden kurtarmak mümkün mü?” sorusu etrafında sürdürür. Küreselleşme kavramının genellikle çok keskin karşıtlıklar üzerinden tartışıldığını, bunun da

düşünsel ve simgesel düzeyde aşırı basitleştirmelere yol açtığını öne sürer ve küreselleşmeyi bu indirgemeci söylemlerden kurtarıp daha karmaşık, daha açıklayıcı bir biçimde ele almanın mümkün olup olmadığını sorgular. Küreselleşmenin halen devam etmekte olan bir süreç olduğunu vurgulayarak bu süreç, henüz ulusötesi bir sivil toplum yaratmamış olsa da, hatta milliyetçi söylem ve otoriteriyenlik yeniden güç kazanmaya başlasa da küreselleşmenin güçlü bir toplumsal temsil haline geldiği gerçeğini değiştiremez ve küreselleşmenin toplumsal etkileri yok sayılmaz. Alexander, kozmopolit barış hayalinin tüm olumsuzluklara ve eleştirilere rağmen tamamen yok edilemeyeceğini savunur.

Sonuç Yerine

Jeffrey C. Alexander *Cultural Trauma: A Social Theory* ile öncelikle kültürel travma kavramının evrensel bir travma tarifiyle açıklanamayacağını ortaya koyuyor. Travma yalnızca belirli bir acının temsili değil, aynı zamanda kimliğin, hafızanın ve anlamın toplumsal inşasını içeren karmaşık bir süreç. Konuyu refleksif bir çerçevede ele alması, bu açıdan başlı başına alana önemli bir katkı sağlıyor. Travmanın toplumsal inşasının belirli dinamiklerden etkilendiği gerçeğini yadsımayan bu yaklaşım, koşulların biricikliğini de aynı anda görmeye imkân tanıyor. Travmaya sebep olan olayların doğrudan ve doğal sonuçlar üretmek yerine aksine toplumsal aktörler, kültürel performanslar ve kurumsal yapılardan oluşan çok katmanlı bir temsil süreciyle şekillendiğini gösteriyor. Genel kabul gören yaklaşıma göre daha eleştirel, bağlamsal ve yapı-söylem ilişkilerini dikkate alan bir perspektif sunan kitap, kavramın teorikleşmesi ve gündelik dilden soyutlanması için de büyük bir adım atıyor. Ayrıca, meseleyi Batı merkezlilikten uzaklaştırarak travma sosyolojisini küresel ölçeğe taşıyor. Dolayısıyla, travma çalışmalarının yanı sıra duygu sosyolojisi, kültürel sosyoloji, toplumsal kimlik, hafıza çalışmaları ve tarih yazımı gibi çeşitli alanlara da özgün ve anlamlı katkılar sunuyor.

Öte yandan, evrensellik eleştirisi içeren her yaklaşım gibi bu çalışma da yer yer yapısal unsurları gözden kaçırabiliyor, olayların maddi-tarihsel bağlamını arka plana atabiliyor. Nanjing Katliamı'nın Holokost gibi bir anlatıya dönüşmemesinin ardında yatan küresel ölçekli güç ilişkilerini yeterince vurgulamıyor. Taşıyıcı grupların travmayı temsil etme süreçlerini ele alırken ise tam tersine eleştirdiği evrenselcilik tuzağına düşüyor ve süreci ideal bir model olarak sunuyor. Gerçek hayatta bu süreç Alexander'ın vurguladığından çok daha kaotik bir biçimde geliyor. Evrenselcilikten kopa-

madığı bir başka husus ise Batı dışı örneklerin sınırlılığı oluyor. Bu anlamlı girişim postkolonyal epistemoloji birikiminden yeterince istifade etmiyor ve Batılı epistemolojik merkezîyetçilik eleştirisini hak ediyor. Ayrıca Holokost örneğinde açıkça görüleceği gibi travma mağdurlarının mağduriyetlerini nasıl araçsallaştırabilecekleri ve travmanın hegemonya üretme kapasitesi bu teorikleştirme girişiminin kapsamına girmiyor. Bu şerhlere rağmen Alexander'ın travma çalışmalarına öncülük eden anlamlı katkısını ve konuyu sosyolojikleştirme girişiminin detaylarını görmek için okunması elzem bir çalışma.